

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ РЕФОРМУВАННЯ ІНСТИТУТУ НОТАРІАТУ В УКРАЇНІ

УДК347.961.1

У сьогоднішніх реаліях нотаріат України існує виходячи з тих змін у чинному законі про нотаріат, які привнесла нам так звана «мала реформа нотаріату», здійснена прийнятим Верховною Радою України Законом від 01.10.2008 року. У цілому початок роботи Верховної Ради України шостого скликання характеризувався активною законотворчістю — зареєстрована велика кількість законопроектів, так чи інакше дотичного нотаріату. Про що це говорить? Швидше за все про те, що, з однієї сторони, інститут нотаріату займає одне з найважливіших місць у механізмі держави, забезпечуючи життєдіяльність суспільства, а з другої про те, що нормативне регулювання його функціонування перебуває ще не на належному рівні, що обумовлює потребу у прийнятті важливих нормативних рішень. Обговорення питань реформування нотаріату відбувалось (і неодноразово) на всіляких конференціях, семінарах і круглих столах. В обговореннях брали участь представники Міністерства юстиції України, народні депутати України, державні й приватні нотаріуси, представники наукових кіл, ЗМІ. Результатом всіх цих заходів було те, що учасники обговорення прийшли до висновку, що тільки нова редакція Закону України «Про нотаріат» може комплексно вирішити всі проблемні питання по реальному реформуванню нотаріату України. Однак Міністерство юстиції України наполягло на реформуванні системи нотаріату у два етапи: 1-й етап – прийняття малого закону, а саме внесення в чинний закон про нотаріат змін, пов'язаних зі зміною повноважень приватного нотаріуса й зрівнянням їх у повноваженнях з державними нотаріусами, і 2-й етап – повна реформа нотаріату в кращих традиціях латинського нотаріату. Ця схема і була прийнята до реалізації, що підтверджується прийняттям названої вище «малої реформи нотаріату».

Що ж таке «мала реформа» і що вона дала діючим нотаріусам і суб'єктам права які «існують» у системі нотаріального провадження? Вбачається, що її основні моменти пов'язані із наступним.

- Сьогодні приватний нотаріус в Україні є абсолютно природним регулятором цивільно-правових відносин. Він, надаючи незалежну й безсторонню юридичну допомогу по всіляких питаннях у сфері цивільного обороту, наділений сьогодні такими ж правами й у сфері оформлення спадщини, чого не було до прийняття Закону від 01.10.2008.

Таким чином, зроблений перший крок до створення в Україні єдиного нотаріату.

- Те ставлення нотаріуса до питання нотаріальної таємниці, що абсолютно однаково розуміється всіма представниками нотаріальної громадськості у світі, нарешті знайшло своє підтвердження в чинному законі про нотаріат: нотаріальна таємниця – непорушна. Виймка реєстрів, журналів для реєстрації нотаріальних дій і печатки нотаріуса не можлива. Вони можуть бути надані тільки суду для ознайомлення із застосування чітко визначеної процесуальної процедури. Нотаріус не може бути допитаний як свідок з питань, що становлять нотаріальну таємницю, без згоди довірителя.

- Змінились умови доступу до професії нотаріуса і гарантії нотаріальної діяльності. У результаті прийнятого закону, щоб потрапити на стажування, необхідно не тільки володіти державною мовою, але й мати не менш 3-х років юридичного стажу. Строк стажування для особи, що має намір стати нотаріусом, збільшений з півроку до року, а стаж нотаріальної діяльності керівника стажування повинен становити не менш 10 років. Законом закріплені права й обов'язку стажиста.

- З метою захисту майнових інтересів фізичних і юридичних осіб, у випадку заподіяння їм шкоди внаслідок незаконних дій або недбалості приватного нотаріуса законом збільшений розмір страхової суми, що, у свою чергу, гарантує відшкодування заподіяної шкоди у повному обсязі.

- Нормативно закріплені вимоги, щодо робочого місця приватного нотаріуса, а також посилені негативні наслідки недотримання цих вимог (за не усунення порушень передбачена відповідальність аж до припинення діяльності нотаріуса). Це, у свою чергу, зажадало від приватних нотаріусів значних видатків. У світлі цієї норми хотілося б відзначити відсутність подібних вимог для державних нотаріальних контор, що викликає значні проблеми (так, наприклад, в Україні практично відсутні протиправні вторгнення у контори приватних нотаріусів і викрадення нотаріальних бланків, печаток та т. ін. тоді як такі злочини по відношенню до державних нотаріальних контор, нажаль, вчиняються надзвичайно часто).

- Приватному нотаріусові надані додаткові повноваження по здійсненню абсолютно нових для нього нотаріальних дій. Так, наприклад, сьогодні приватному нотаріусові надані повноваження по накладенню й зняттю заборони на відчуження нерухомого майна, транспортних засобів і майнових прав.

Однак, як видно з вищенаведеного, вирішені далеко не всі питання. Залишилось неврегульованим значне коло питань які ускладнюють

діяльність нотаріату як інституту громадянського суспільства. Зупинимось лише на декількох з них, які вбачаються вузловими.

Для повного становлення інституту нотаріату України за зразком латинської моделі, необхідно закріпити статус нотаріуса як публічної офіційної особи й професіонала в галузі права, ввести новий прозорий порядок підготовки осіб до нотаріальної діяльності і їх допуск до неї, що буде відповідати міжнародно-правовим актам з прав людини і забезпечувати реальну можливість реалізації цього права громадянам України незалежно від їх майнового положення й статусу.

Відкритими залишаються питання чіткого закріплення в законодавстві розмежування двох видів контролю за діяльністю нотаріуса: адміністративного й судового, а саме:

- контролю за законністю вчинених нотаріальних дій ;
- контролю за належною організацією нотаріусом нотаріальної діяльності.

Принциповим для нотаріальної діяльності є закріплення в законі положення про те, що контроль за законністю вчинених нотаріальних дій може здійснюватися винятково судом як єдиним органом, що своїм рішенням вправі визнати незаконними нотаріальні дії і вирішити питання про законність відмови у вчиненні нотаріальної дії.

Тільки суд повинен мати право визнати нотаріуса зобов'язаним відшкодувати збиток, заподіяний в наслідок вчинення ним незаконних дій.

Відповідно, органи юстиції повинні здійснювати тільки адміністративний контроль за організацією нотаріальної діяльності. Існуюча система подвійного контролю за діяльністю нотаріуса сягає своїми коріннями часів тоталітаризму коли роль суду у державі була надзвичайно обмеженою і існувало свавілля апарату. Така система не може існувати у демократичній правовій державі яку прагне побудувати Україна.

Найбільш складним є питання щодо того, чи повинне держава регулювати кількість нотаріусів. Якщо так, то яким чином.

У більшості країн континентального права кількість нотаріусів регулюється державою.

Наш сумний досвід останніх трьох років з фактичною відмовою держави від квотування нотаріальних місць привів до того, що віддалені й економічно слабкі райони практично залишилися без нотаріусів.

Вирішити цю проблему можна тільки на рівні закону, встановивши у ньому чіткі критерії визначення кількості нотаріальних округів і необхідної кількості нотаріусів у кожному з них.

На законодавчому рівні необхідно закріпити створення самокерованого професійного об'єднання нотаріусів. Основне завдання такого об'єднання – захист прав і інтересів нотаріусів.

Необхідно, щоб таке професійне об'єднання нотаріусів мало у своєму розпорядженні значний об'єм повноважень. Це дозволить, з одного боку, вести на рівних діалог із законодавчими органами, та органами державного управління, а з іншого – забезпечити єдність системи нотаріату в державі і нотаріальної практики.

Неврегульованими залишаються питання визначення принципів організації нотаріальної діяльності, самофінансування, питання заміщення нотаріуса, статусу особи, виконуючого обов'язки нотаріуса і т. ін.

Всі ці й багато інших питань знайшли своє місце в проекті нової редакції Закону України «Про нотаріат». Робота над проектом триває вже кілька років.

Зараз у Парламенті України зареєстровані три законопроекти. Вирішено було взяти за основу один з них, доробити його з урахуванням позитивних моментів із двох інших, а також з урахуванням пропозицій нотаріусів, висловлених на двох найбільших зборах, які останнім часом було проведено – Форумі й З'їзді нотаріусів України.

У робочу групу по остаточній доробці законопроекту увійшли представники Української нотаріальної палати, Міністерства юстиції України, народні депутати, нотаріуси, учені. Робота над законопроектом успішно триває. Крім того, нотаріусами підтримана ідея про виділення із Закону норм, що стосується процесуальної сторони нотаріальної діяльності. Фактично можна стверджувати, що ми перебуваємо на етапі утворення у системі національного права нової самостійної галузі – нотаріального права. Уже розроблено й зареєстровано у Парламенті України проект Нотаріального процесуального кодексу, прийняття якого дозволить уникнути істотної кількості підзаконних нормативно-правових актів, ефективно регламентувати процесуальні аспекти нотаріальної діяльності, створити чітку й передбачену процедуру здійснення кожної нотаріальної дії й можливості його оскарження у випадку порушення цієї процедури. Робота над проектом Нотаріального процесуального кодексу також триває. Однак, як відомо процесуальна галузь права не може існувати без відповідної матеріальної галузі. У зв'язку із цим слід зазначити, що фактично вона вже існує і її утворюють два документи – Закон України “Про нотаріат” та окремі статті Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України від 03.03.2004 р. Кінцевим наслідком реформи законодавство про нотаріат, у такому випадку, повинно стати прийняття двох окремих Кодексів – Нотаріального (який

має замінити Закон України “Про нотаріат”) та Нотаріально-процесуального.

Однак на тлі необхідності внесення якісних змін у матеріальну й процесуальну частини законодавства про нотаріат, слід зазначити і збудити нотаріату України.

У першу чергу це стосується сфери електронного супроводу вчинених нотаріальних дій.

Сьогодні при особистій участі нотаріусів сформовані й працюють дев'ять єдиних і державних реєстрів у системі нотаріату таких, наприклад, як спадкоємний реєстр, реєстр доручень, реєстри угод, заборон, іпотек і інші.

Наявність єдиної й взаємозалежної бази даних практично повністю гарантує досягнення одного з головних завдань – безспірності вчинених нотаріальних дій, що, у свою чергу, є гарантією захисту інтересів фізичних і юридичних осіб.

Сподіваємося, що в недалекому майбутньому нотаріуси України стануть користувачами й інших реєстрів, які існують у системі Міністерства юстиції України. У першу чергу це стосується, звичайно ж, реєстру прав власності на нерухоме майно.

Одним з нововведень, прийнятих у недалекому минулому, є можливість існування нотаріальних контор, у яких працюють кілька нотаріусів. При цьому кожний з них є самостійною особою, наділеною правами нотаріуса. Подібне нововведення істотно зменшило фінансове навантаження на нотаріуса й дозволило певним чином говорити про якусь спеціалізацію нотаріусів, що працюють в одній конторі.

У завершення хотілося би зазначити, що нотаріат України - це устаний інституту механізму держави.

Той невеликий період часу, у якому існує нотаріат незалежної України, на тлі багатовікової історії європейського нотаріату здається краплею в море.

Як і в будь-який інститут громадянського суспільства, яке формується в Україні, законодавство про нотаріат повинно бути суттєво реформовано. У кінцевому в Україні має бути створена модель нотаріату континентального типу, що існує в більшості країн Європи.

Фріс І.П. Актуальні питання реформування інституту нотаріату в Україні

У статті «Актуальні питання реформування інституту нотаріату в Україні» розглядаються питання реформування інституту нотаріату в Україні, аналізуються позитивні і негативні сторони змін внесених у Закон України «Про нотаріат» 01.10.2008 року, проблеми, які стоять перед цим інститутом у сучасних умовах. Вносяться пропозиції по вдосконаленню законодавства, яке регулює діяльність нотаріату в Україні.

Ключові слова: нотаріат, нотаріус, Закон України “Про нотаріат”, нотаріат латинського типу.

Фрис И.П. Актуальные вопросы реформирования института нотариата в Украине

В статье «Актуальные вопросы реформирования института нотариата в Украине» рассматриваются вопросы реформирования института нотариата в Украине, анализируются положительные и негативные стороны изменений внесенных в Закон Украины «Про нотариат» 01.10.2008 года, проблемы, стоящие перед этим институтом в современных условиях. Вносятся предложения о совершенствовании законодательства, регулирующего деятельность нотариата в Украине.

Ключевые слова: нотариат, нотариус, Закон Украины «О нотариате», нотариат латинского типа

Fris I.P. Actual questions of reformation of institute of notary in Ukraine

In the article there are examined questions of reformation of institute of notary in Ukraine, positive and negative sides of changes brought in Law of Ukraine «About notary» of 01.10.2008, problems that stand before this institute in modern terms. Suggestions are made on perfection of legislation, that regulates activity of notary in Ukraine.

Keywords: notaries, notary, Law of Ukraine «About notary», notary of the Latin type.